

Otázniky nad osmičkami

V dňoch 28. a 29. októbra 2008 sa v Dome slovenských spisovateľov v Budmericiach konala medzinárodná vedecká konferencia Otázniky nad „osmičkami“ v literatúre 20. storočia 1918 – 1938 – 1948 – 1968 (1989) s podtitulom Spoločnosť – inštitúcia – spisovateľ – dielo. Hlavným organizátorom bol Ústav slovenskej literatúry SAV v súčinnosti s Ústavom pre českú literatúru AV ČR.

Otvorenie konferencie sa symbolicky konalo vo výročný deň viacerých zlomových historických udalostí spojených práve s „osmičkovými“ rokmi – vyhlásenie 1. Československej republiky, Deň znárodnenia, Deň federácie... Dva pracovné poldni boli rozdelené do troch tematických blokov: Premeny poetík, Dejiny v literatúre: fakt a text, Literárny život a spisovateľ ako sociálna rola.

V úvodnom príspevku bloku Premeny poetík sa Alice Jedličková (Ústav pre českú literatúru AV ČR) zamerala na zmenu naratívneho času v kontexte rozvíjajúcej sa moderny a avantgardy po roku 1918. Na príklade vybraných textových ukážok z poviedkového súboru *Povídky z městského sadu* Marie Pujmanovej a z románu Virginie Woolfovej *Pani Dallowayová* definovala tempo, dynamiku, senzitivnosť ako výstavbové prvky narácie. Upozornila na princíp fragmentarizácie zmyslovo vnímanej reality a na vytváranie výsledného efektu mnohostí, komplexnosti zmyslového vnímania.

Zora Prušková (Ústav slovenskej literatúry SAV) sa zaoberala premenou kultúrnej paradigmy (textového repertoáru) slovenskej literatúry v šesťdesiatych rokoch 20. storočia. Na debutových textoch Pavla Vilikovského, Rudolfa Slobodu a Jána Johanidesa poukázala na tzv. nové dobové autorské zadanie (vyslobodiť dielo z ideologických súvislostí), na nové kódovanie umenia šesťdesiatych rokov a na etablovanie nových autorských postupov. Toto obdobie

prirovnala k osvietenstvu, keď sa takisto vytvárala nová angažovanosť na nových základoch.

Jelena Paštékova (Ústav slovenskej literatúry SAV) vychádzala vo svojom referáte z prózy Vincenta Šikulu *Nebýva na každom vršku hostinec*, no smerovala k takým otázkam ako kolektívna identita alebo národná imagológia. Šikulovo živelné rozprávanie, dvojhlas postáv charakterizovala ako cestu k poetologickej zmene prózy, k metonymickému prepojeniu individuálneho a spoločenského.

Premenu poetík v poézii predostrel Fedor Matejov (Ústav slovenskej literatúry SAV). V priereze autorov od roku 1918 do sedemdesiatych rokov identifikoval slobodu obraznosti v rôznych podobách – od estetickéj svojbytnosti poézie, rozohrávania jej polarizácie, prekonávanie bariér, katarziu slov, po improvizáciu a definovanie básne ako voľného asociačného poľa. Estetizáciu a voľnú obraznosť postavil do opozície k masovo vnímanej literatúre.

Vladimír Barborík (Ústav slovenskej literatúry SAV) dokumentoval zmeny v reflexii literatúry na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov analýzou literárnikritických príspevkov troch ročníkov časopisu *Slovenské pohľady* (83/1967, 86/1970 a 89/1973). Cez rozbor textov potvrdil postupnú premenu funkcií literárnej kritiky, ktorá sa z pôvodného „rovnocenného partnera literatúry“ pozvoľna menila na „provokatéra hľadajúceho odlišnosti, nie kontinuitu“.

Ivana Taranenkova (Ústav slovenskej literatúry SAV) sa zamýšľala nad otázkou, či došlo k zmene poetík po roku 1989 a či nasledujúce obdobie možno chápať ako obrodu tzv. „zlatých šesťdesiatych“. Východiskom jej reflexie boli dobové diskusie kritikov a ankety o povahe literatúry po roku 1989 v časopise *RAK*. Aj keď sa po roku 1989 akoby opakovala situácia z medzivojnového obdobia, nastalo akési „otváranie okien“ a existoval kontinuálny vývin, nevytvorila sa nová silná generácia. U autorov sa skôr

prejavilo solitérstvo až „autorský autizmus“, písanie pôvodnej literatúry sa považovalo za „pozitívnu deviaciu“. Aj keď deväťdesiate roky nastolili určité paradigmy, nerobili si nárok na vytváranie tradície.

Blok Premeny poetík uzavreli Timotea Vráblová a Erika Brtáňová (obe Ústav slovenskej literatúry SAV), ktoré sa sústredili na skúmanie vplyvu ideológie na jazyk literárnej vedy na príklade časopisu *Slovenská literatúra* z rokov 1954 – 1969. Rozborom jazyka štúdií, jubilejných článkov a nekrológov a s odkazom na kategóriu naratívnej každodennosti dokumentovali prienik dobovej rétoriky, mentality a spoločenskej situácie do textov a ich odolávanie alebo podľahnutie vonkajším ideologickým tlakom.

Príspevky v druhom bloku *Dejiny v literatúre*: fakt a text vychádzali z konkrétnych umeleckých textov reagujúcich na „osmičkové“ roky a obsahovali historický exkurz na osvetlenie dejinných udalostí. Centrom pozornosti Dany Kršákovéj (Ústav slovenskej literatúry SAV) bol obraz roku 1918 v tvorbe Martina Rázusa, a to v jeho početnej časovej príležitostnej poézii i v neskoršom románe *Svetý*, najmä so zreteľom na motív masových ľudových rabovácií z jesene 1918. Rázus, ktorý vnímal vznik republiky ako rozprávkové prebudenie zo zakliatia či zo sna tvrdej narkózy, ako vynorenie sa nového ostrova z mora po zemetrasení, reagoval na násilnosti inak v roku 1918 a inak v roku 1929. Zhrozenie a morálne apely postupom času, v súlade s románovým programom idealizácie dedinského ľudu, vystriedal chápatý pohľad a odľahčené, až humorné podanie, akoby v duchu kukučínovských obrázkov zo života šibalských dedinčanov.

Karol Csiba (Ústav slovenskej literatúry SAV) si vybral žáner memoárov – pamäti Tida J. Gašpara a Jána Roba Poničana, pričom poukázal na odlišné ideologické východiská oboch autorov i na rozdielny spôsob ich písania. Určil hlavné znaky ich poetiky (u Gašpara epizodickosť, mozaika banalít, prevažne humorných fragmentov zo života, zážitkov bez analýzy ich príčin, s cieľom vytvoriť obraz bohéma, u Poni-

čana zjednodušené rozprávanie života, kauzality zážitkov a skúseností, vecnosť smerujúca k vytváraniu obrazu socialistického básnika) a konštatoval, že s ohľadom na chýbajúci odstup a zjavnú ideologickú angažovanosť nemožno považovať memoáre obidvoch autorov za dôveryhodný zdroj faktov alebo spoľahlivý obraz spoločenskej klímy dvadsiaty rokov 20. storočia.

Vladimír Křivánek (Ústav pre českú literatúru AV ČR) predstavil rok 1938 cez tvorbu Vladimíra Holana. Udalosti okolo Mnichovskej dohody, vnímanej ako zrada, znamenali prelom v Holanovom živote i v jeho tvorbe. V básnických cykloch a básnických pamfletoch zobrazil osobné zážitky a zaujal občiansky postoj, rozbil svoju uzavretú poetiku, ale neodklonil sa od bohatej obraznosti a stylistickej pestrosti. Jeho poézia týmto zlomom získala nové inšpirácie jednak v témach a v motívoch, jednak vo vyjadrovaní prostriedkoch.

Eva Formánková (Ústav pre českú literatúru AV ČR) sa sústredila na žáner politického divadla, ktoré predstavuje aktuálny trend v českej a slovenskej dramatickej tvorbe posledného decénia. Charakterizovala hlavné znaky žánru (napr. dokumentárne divadlo s použitím prvkov hudobného divadla, využitie chóru) a upozornila na nebezpečenstvo vytvárania dramatického dejepisu. Poukázala na problematickosť písania/inscenovania hier na objednávku (divadelná hra ako pokus o porozumenie kontroverznej historickej osobnosti – Husák, Tiso), na oživené inscenovanie dobovej ideologickej hry z päťdesiatych rokov (Pitínský) a relatívnosť popularity takýchto dramatických útvarov.

Posledný tretí blok mal názov *Literárny život a spisovateľ ako sociálna rola*, Jaroslav Med (Ústav pre českú literatúru AV ČR), Ivan Kamenec (Historický ústav SAV) a Milan Šútovec (Ústav slovenskej literatúry SAV) sa zamerali na prepojenie politiky a kultúry, moment polarizácie umenia aj autorských prístupov. J. Med v príspevku *Literárny život 1938* zdôraznil krízu pomníkovskej kultúrnej sféry a neexistenciu zjednocujúceho prvku kultúry počas 1. republiky, partikularizmus, protichodnosť umeleckých

prúdov, čo sa oslabilo až na konci tridsiatych rokov vďaka ohrozeniu štátu zvonku. I. Kamenec konštatoval spoločný problém literárnej vedy a historiografie pri hodnotení tejto doby v kultúrnych prejavoch, keďže mnohí umelci boli „nešťastní bezmocní účastníci udalostí, ale aj aktívni aktéri týchto udalostí“, u viacerých sa prejavoval výrazný vnútorný rozpor medzi politickým postojom a literárnou tvorbou, ktorý ústil až do akejsi osobnostnej schizofrénie. V súvislosti s výročiami sa vyslovil nie za spomínanie, ale za hľadanie príčin javov. M. Šútovec sa zamyslel nad emblémami a ikonami dejín šesťdesiatych rokov cez témy a jazyk prejavov, pričom komunikačný materiál prirovnal k „zapúzdreným matriciškám“. Podčiarkol potrebu dôkladnej semiotickej analýzy dobového materiálu.

Dva záverečné príspevky sa venovali téme exilu. Michal Jareš (Ústav pre českú literatúru AV ČR) predstavil spoluprácu slovenských a českých exilových autorov vo Veľkej Británii a porovnal vydania slovenských a českých básnických antológií zo štyridsiatych rokov. Ondřej Sládek (Ústav pre českú literatúru AV ČR) priblížil literárnovedný exil, a to v rôznych obdobiach (1938, 1948, 1968) s tým, že poukázal na rozdielne podmienky práce spisovateľa a literárneho vedca mimo svojej vlasti. Ťažkú komunikáciu medzi domovom a svetom ukázal na príklade vydávania vedeckých prác profesora Mukařovského v zahraničí.

Záverečné slová Rudolfa Chmela (Ústav slovenskej literatúry SAV) a Pavla Janouška (Ústav pre českú literatúru AV ČR) definovali význam tohto stretnutia aj iných podobných podujatí: Slováci a Česi sú dva národy, ktoré síce žili v spoločnom štáte, no napriek tomu akoby im chýbala spoločná skúsenosť a v dejinách sa míňali. Rôznosť mýtov k „osmičkám“ a rôznosť prežívania týchto zlomových udalostí viedla k inému prežívaniu iného jubilejného roku – roku 1993. Má preto zmysel stretávať sa, keď máme toľko spoločného a súčasne rozdielného, aby sme cez pohľad toho druhého spoznali sami seba.

Adelaida Mezeiová

Posledné veci človeka v slovenskej kultúre 17. – 18. storočia

Interdisciplinárny seminár usporiadaný 10. a 11. novembra 2008 Ústavom slovenskej literatúry SAV pri príležitosti vzniku Gavlóvičovej *Školy kresťanskej* nadviazal na početné podujatia organizované oddelením výskumu staršej slovenskej literatúry tohto pracoviska a už tradične priniesol pohľad na slovenskú kultúru prelomu 17. a 18. storočia z pohľadu viacerých humanitných disciplín – literárnej historiografie, umenovedy, etnológie, jazykovedy a knižnej kultúry. Témou aktuálneho podujatia bola eschatologická problematika, ktorú referujúci recipovali z kultúrnych artefaktov, počnúc literárnymi, výtvarnými a hudobnými dielami k odborným traktátom a homiletickým žánrom, aj z teologických a filozofických konceptov, aj zo všeobecnejších filozoficko-teologických koncepcií.

Prologický charakter mal úvodný príspevok františkána Juraja Mihálya (OFM) *Posledné veci človeka* a františkánska spiritualita, ktorý priblížil otázky života a smrti z hľadiska františkánskej spirituality, ako ju formuloval František z Assisi, a ktorá je pre túto rehoľu dodnes určujúca (postoj k smrti z perspektívy života – hrozba pre neveriacich a hriešnych, prechod do nového života pre kajúcnikov). Teologický pohľad na štyri posledné veci človeka (chápanie smrti, posledného súdu, neba a pekla) z pohľadu jezuitskej rehole ponúkla v druhom diskusnom dni Zuzana Dzurňáková z Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity (*Posledné veci* v jezuitskej spiritualite). Autorka zdôraznila, že koncept posledných vecí človeka je v spiritualite jezuitov celkovo pozitívny, nakoľko akceptuje spásu človeka, v umení i literatúre sa sústreďuje na ikonografiu podnecujúcu meditáciu nad kvalitami života a možnosťou pokánia.

Širšie filozoficko-teologické koncepcie tvorili jadro príspevku Svorada Zavarského zo Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV. V referáte *Charakter eschatologického motívu v náboženskej polemike* priblížil otázky posledných vecí človeka, ako sa realizujú v polemickej teológii, s konkretizáciou na spisoch Martina Szen-